

Obhajoba stereotypů a diskriminace

James Kalb zdůvodňuje užitečnost démonizovaných jevů

S policisty nikdo nejedná zcela stejně jako s ostatními lidmi. Důvod je zřejmý, nemůžeme si pomoci a vždy bereme v potaz moc, kterou policista zastupuje. Naše chování není ovlivněno pouze obavami z důsledků jednání s policistou – to bychom pak spolupracovali zpravidla spíše méně ochotně. Nejedná se také o pouhou reakci na formální pravomoc, protože otázky, které mohou vést k uvěznění či potrestání, nám může pokládat kdokoli. Příčinou nejsou vlastní osobnosti policistů, policejní důstojníci nestojí nijak vysoko ve společenském žebříčku a úcta k jednotlivým policistům nemá s naším problémem nic společného. Jedná se spíše o společenský stereotyp, který je základem fungování společností našeho typu. Jednat s policistou znamená jednat s vládní mocí a přistupovat k němu pouze jako ke všem ostatním lidem by znamenalo radikálně se vyčlenit z řádu společnosti, ve které nyní žijeme a která je řízena vládou.

Postavení policistů dokazuje potřebu a význam diskriminace vycházející ze stereotypů, tedy potřebu a význam různého přístupu a jednání s lidmi v souladu s jejich postavením ve společnosti. Obecné zákony a nařízení, s jejichž pomocí vládnou moderní vlády, musí být prosazovány konkrétně. Policisté toho dosahují tak, že své požadavky vyslovují jednoznačně a vymáhají neústupně jejich úplné splnění. Zároveň musí policisté nezbytně potlačit své individuální osobnosti, své lidské vlastnosti. Policistovo vystupování, jeho stejnost a očekávání veřejnosti vytvářejí stereotyp, který silně zatlačuje do pozadí jeho osobnost. Nadřazenost tohoto stereotypu nad každou další složkou policistovy osobnosti se tak stává nezbytnou součástí každého vládního systému, jenž bude tak komplexní, všudypřítomný a uměle vytvořený, jako je náš systém. Ať už se změní cokoliv na ostatních stereotypech, tento se nezmění, dokud bude existovat něco na způsob moderní formy vlády.

Policisté nejsou jedinou složkou společnosti, jejíž role vyžaduje takový důraz a jednoznačnost. Soudci, doktoři, duchovní a všichni další, kteří dávají konkrétní podobu obecně formulovaným zákonům, vědeckým poznatkům a náboženství, jsou také ve společnosti vyčleněni zvláštním způsobem kvůli společenským pravidlům, která se k nim vztahují. Očekává se od nás, že je budeme vnímat odlišně od ostatních lidí. Proto se také oblékají odlišně a proto jsou oprávněni používat zvláštní tituly. Jsou to například profesori, vysocí důstojníci a další představitelé zvláště významných funkcí. S takovými lidmi se nejedná stejně jako s ostatními. Pří-

činou všech formalit je potřeba spojit činnost člověka s jeho symbolickou funkcí. Právě díky takovým formalitám nehledíme na uvěznění člověka policistou jako na prosté přemožení člověka jinými lidmi, kteří byli zrovna v danou chvíli silnější, ale považujeme to za výkon státní moci. Vyčlenění lidí ze společnosti do skupiny zvláštních osob a zakládání jejich stereotypů jako skutečnosti, která předurčuje způsob jejich jednání, nabývá mnoha podob. Může to být soudcová soudní síň a lavice

spolu s jeho talárem. Manažerův oblek, kancelář, zvláštní jídelna pro vedení anebo vyhrazené parkovací místo sloužící k podobnému účelu.

Podobně, ale viděno z opačného konce společenských mechanismů, fungují například stejnost kroje a chování číšníků. I ty nejmodernější a nejracionalnější organizace používají symbolické formality, aby viditelně vymezily jednotlivá postavení – stereotypy. Pokusy rovnostářů snažících se o zrušení těchto projevů vždy selhaly. Podlézavě demokratické způsoby vytvářené v mnoha amerických organizacích jsou popřeny dalšími signály, které jasně odlišují kdo je kdo a nikoho tak nepopletou.

Jsme společenství tvorové a stereotypy vytvářejí společnost. Bez stereotypů, které z člověka činí zastupce rozsáhlejších systémů, by lidská činnost postrádala veřejný rozměr a z vládnutí by se stala pouhá osobní převaha někoho nad někým. Policista by byl prostě člověkem se zbraní, který nám nařizuje, co máme dělat. Neexistovalo by žádné efektivní rozdělení zodpovědnosti a společnost by se stala pouhou skupinou jednotlivců schopnou provádět společné rozumné akce zhruba na stejné úrovni jako stádo skotu.

Stereotypy mají také nezastupitelnou mravní úlohu. Vymezují způsob, jakým lidé žijí své životy, který je v souladu s jistými základními principy. Bez takových vymezujících principů by byl lidský život řízen nahodilými pocity, podněty a představami. Lidské vztahy by byly soubojem jednotlivců, ve kterých by rozhodovaly peníze, vychytralost, nahodilá dohoda a moc. Stereotypy jako například „otec“, „občan“, „přítel“ a další nás odvádějí od chaotické války všech proti všem. Říkají nám kdo jsme, jak bychom měli jednat a co můžeme čekat od druhých. Vytvořením vzájemně propojené sítě uznávaných očekávání a povinností stereotypy umožňují samosprávu společnosti a tím i osobní zodpovědnost, vzájemnou úctu a morální hranice, které na nich závisejí. Provázáním jednotlivých osobností s postavením ve společnosti nám vytvářejí domov ve světě lidí a důvod žít v souladu s pravidly. Činí nás srozumitelnými navzájem i sobě samým a umožňují, aby naše charaktery měly i mravní součásti. Díky stereotypům se stáváme lidmi v plném slova smyslu.

Stereotypy a diskriminace – jako je jednání s policistou či soudcem způsobem, jako by byli jinými bytostmi než my – nejsou „racionalní“ ve smyslu, jaký dnes většina lidí v pojmu racionalita spatřuje, ale jsou pro lidský život nezbytné. Jejich odmítání by znamenalo vyloučit se ze společnosti a pokoušet se být buď andělem anebo zvířetem, nikoliv normálním člověkem. Přesto jsou dnes popisovány jako zlo. Tvrdí se, že popírají lidskost těch, jichž se týkají, že uplatňováním stereotypu omezujeme člověka na pouhé jeho místo ve společenském žebříčku, a tak (jelikož se předpokládá, že vlastní zájmy jsou motivem pro naši účast na životě společnosti) je takový člověk pouze využíván pro naše záměry. A dále, jelikož stereotypy mohou být v rozporu s vlastnostmi jednotlivých osobností (někteří policisté jsou zločinci, někteří duchovní bezbožníci, někteří soudci jsou hlupáci, ignoranti a prodejní), není rozumné se jimi řídit, naopak to představuje pouhou směsicí lenosti, hlouposti a strachu poměřit se se světem takovým, jaký je. Z tohoto pohledu se naše náchylnost ke stereotypům jeví jako vada, kterou musíme překonat, přičemž síla této náchylnosti činí z odmítnutí stereotypů jedno z hlavních mravních přikázání našeho života.

Takovéto názory samozřejmě nelze brát doslovně. Zbavit se „stereotypů, které nás rozdělují“, by znamenalo buď zničit veškeré stereotypy, anebo vnutit jeden stereotyp všem. První možnost by znamenala zničení naší schopnosti myslet, která spočívá ve schopnosti poznávat zásadní a kategorické odlišnosti, a druhá možnost by rozškátulkování ještě zhoršila, jelikož bychom všechny museli cpát do stejné přihrádky. Trvání na stejném zacházení se všemi zakazuje další potřebné možnosti jednání, které se zdají být oprávněné a nevyhnutelné. Například by nebylo možno jednat s lidmi odlišně podle jednotlivých osobností, nebylo by možné naplnit

SVĚDOMÍ
conscience

kanadsko český
exilový nezávislý měsíčník
pro Českou republiku
s tradicí od roku 1955

P.O.Box 70
738 02 Frýdek-Místek 12
e-mail: svedomi@applet.cz

přirozenou lidskou potřebu jednat odlišně s mladšími a staršími, muži a ženami, příbuznými a cizími. Ostatně i samotný pojem „lidská bytost“ je stereotypem, který je často v rozporu s obsahem jednotlivých lidských bytostí. Někdo se dovolává „lidskosti“, jež by měla vést k odpouštění, další od „základů lidskosti“ očekává tresty za osobní urážky. Ať už by převládli jakýkoliv z těchto pohledů, kdo si označován za „lidskou bytost“ by se cítil být tlačěn do pozice, která je v rozporu s jeho vlastnostmi.

Jednotný stereotyp pro všechny by každopádně z rozlišného postavení policistů a ostatních občanů učinil nezávislá a obecná pravidla jednání osob, které se považují za neodlišitelné. To by zničilo respekt, obavy a ochotu ke spolupráci, na kterých stojí práce policie. Nejedná se jen o práci policie, celé společenské uspořádání je založeno na rozlišování postavení tak hluboce, že si to ani neumíme představit. Snahy odstranit všechny různé stereotypy jsou tudíž neproveditelné. Ale přesto jsou tyto snahy pokud jde o rasy, pohlaví a podobné záležitosti vyvíjeny velice silně a se vsí vážností. Tento dvojí metr vyžaduje vysvětlení; není totiž zcela zřejmé, proč rozlišovat ženu od muže či černé od bílých je o tolik závažnější, než rozlišovat postavení občanů a policistů. Pokud je používání stereotypů špatné, protože staví některé lidi jinak, než ostatní, nebere v potaz odlišnosti jednotlivců a neumožňuje rovné zacházení, tak jsou všechny stereotypy stejně špatné.

Běžná odpověď zní, že stereotypy jsou závažnější – více odsouzeníhodné – pokud se vztahují k vlastnostem, jež jednotlivec nemůže vůbec nebo z velké části ovlivnit a pokud mají rozsáhlé společenské souvislosti, které nejsou ospravedlnitelné vztahem k obecně uznávaným společenským funkcím. Argumentem je, že lidé se stávají policisty na základě dobrovolného rozhodnutí a je to dočasné. Na rozdíl od toho, když je někdo černý nebo žena, tento stav (povolání policisty) je přechodný. Funkční stereotypy, jakým je „policista“, mají také jasné odůvodnění a určité hranice, protože mají přímou a logickou vazbu na konkrétní společenské zájmy. Naproti tomu stereotypy založené na rase, pohlaví atd. jsou údajně nelogické, jejich hranice se totiž nezdají být jasně vymezeny, a proto vedou k nespravedlivému útlaku. A navíc vlastnosti, které jsou trvalou charakteristikou člověka a jsou s jeho popisem bytostně spojeny, se považují za základ lidské osobnosti. Negativní přístup k lidem na základě takových vlastností bývá chápán jako útok na samotného člověka, a proto se tyto vlastnosti označují za nevhodný základ pro diskriminaci. Takové závěry jsou nedostatečné, jelikož hrubě přeceňují rozdíly mezi jednotlivými stereotypy. Žádný stereotyp není současně dobrovolný, rozumový a situační a není tomu tak ani v opačném smyslu. Stejně jako společnost, kterou formují a jejíž život umožňují a stejně jako lidé sami, jsou stereotypy velice komplexní a různorodé. Lidský život není prostým souhrnem jasných cílů a rozumových postupů k jejich dosažení a ani společenské stereotypy nemusí být takové, aby mohly být chápány jako oprávněné. Ve skutečnosti takový není žádný. Takto mechanistický není přístup k policistům ani pravidla chování v soudní síni. A navíc každý stereotyp popisuje každého člověka mnohem přesněji, než jak by to dokázala jakákoliv analýza jeho postavení. Být ve vedení významné společnosti nebo být držitelem Nobelovy ceny, to není spojeno výhradně s určitou funkcí. Bývalý nebo penzionovaný soudce se nestává jiným člověkem, ponechává si svůj titul a je s ním jednáno se zvláštní úctou. Občan si nebere volno, ale navždy zůstává občanem a stejně tak i policista zůstává policistou, i když právě není ve službě.

Podobně také černá barva pleti, ženské či mužské pohlaví a podobné charakteristiky nevymezují přesně lidské osudy. V podstatě bez souvislosti s prosazováním různých programů rovných příležitostí roste v moderních společnostech podíl životních situací, ve kterých v podstatě nezáleží na tom, kdo jste a záleží mnohem víc na jiných vlastnostech člověka, než na jeho příslušnosti k určité rase nebo pohlaví. V kruhu rodiny a přátel je rase a pohlaví význam příkládán, ale další vlastnosti mají přesně takovou váhu, jakou zúčastnění považují za vhodnou. Velký počet černochů a žen nemá rádo rozlišování podle rasy a pohlaví a vzhledem k početnému zastoupení těchto skupin pro ně nepředstavuje potíží opustit systémy (organizace) provádějící takové rozlišování a začít se stýkat pouze s názorově blízkými lidmi. Pokud se černoši stýkají pouze s černochoy, jejich charakter a chování není nijak ovlivňováno tím, že jsou černí. Uvážíme-

li, že v USA jich žijí 33 milionů často v městských komunitách zabírajících mnohakilometrové rozlohy, že hospodářství je čím dál kosmopolitnější a nezávislejší na konkrétním místě, tak by černoši nepotřebovali žádnou výraznou spolupráci s bělochy, aby mohli své životy řídit s minimalizováním vlivu rasových otázek, pokud by jejich větší část chtěla. Taková možnost omezuje možný dopad stereotypů.

Každopádně stereotypy založené na věcech jako pohlaví a národnost mají funkce, které nejsou nahraditelné ničím jiným. Jelikož je jejich přijetí z významných důvodů nezbytné, jsou stejně rozumné jako ostatní stereotypy. Přijatelný způsob života vyžaduje přítomnost kulturních ideálů, ke kterým směřujeme. Tyto ideály jsou různé a různost dává vzniknout stereotypům. Zničením stereotypů dojde ke ztrátě soudržnosti skupin, ve kterých žijeme. Pokud například Francouzi zdůrazňují styl a formální správnost více než ostatní, budou si toho vědomi oni i jejich okolí. Stereotypy mohou být zničeny pouze zrušením těchto osobitostí, ale například zrušením zmíněné zvláštnosti Francouzů bychom dosáhli pouze odstranění pozitivního základu soudržnosti skupiny (v tomto případě Francouzů). A navíc pokud by byly odstraněny různé síce ideály, je velice nepravděpodobné, že by byly nahrazeny univerzálním ideálem se stejnou pozitivní hodnotou. Svět by se nestal lepším, pokud by Francouzi, Japonci, Židé a další ztratili své rozdílné kvality a záliby a bylo by jim nějakým způsobem zabráněno v udržování svých rozdílných kulturních ideálů.

Povědomost o odlišnostech skupin, shrnutá do skupinových stereotypů, není špatnou věcí. Skupiny se liší a tak stereotypy obyčejně snižují počet nedorozumění a zklamání očekávání a tím brání neshodám mezi skupinami. Stereotypy nabízejí návody, jak se chovat, když se lidé liší, a postupy, jak nalézt smysl v odlišných postojích a chování, než na jaké jsme zvyklí. „Kulturní citlivost“ je prostě stereotypem. Podobně jako reputace jsou stereotypy zdrojem znalostí a znalosti obvykle zaručují blahobyt. Čínská prádelna, židovský právník či francouzský kuchař mohou být dobří anebo špatní, ale zkušenosti vedou lidi k tomu, že si každého z nich spojí s dobrými schopnostmi a důsledkem je, podobně jako u francouzského značkového názvu, prospěch a spokojenost na straně spotřebitele i dodavatele. Takové stereotypy mohou být rozumné i v přesném slova smyslu, podobně jako je rozumné brát v úvahu další vlastnosti dotyčného subjektu související s jeho schopnostmi.

Stereotypy jsou významné také v oblasti spolupráce. Rozdílné role pohlaví jsou objektivním standardem osobních vztahů, v nichž se jinak standardy hledají velice těžko. Pravidlo, že muži jsou primárně zodpovědní za donesení masa domů a ženy za jeho uvaření, pokud je uznáváno, brání dohadům a přinese více uspokojení, než by zajistila jakákoliv alternativa. Přirozené sklony mužů a žen se obvykle částečně liší a zároveň se potřebují spolehnout jeden na druhého. Dohodnutým rozdělením zodpovědností, které nejvíce odpovídá přirozeným sklonům, jsou zajištěny role žen a mužů ve fungujících a stabilních rodinách nezbytných pro správnou výchovu dětí. Domyšlitelné důsledky snah o odstranění tohoto standardu zahrnují oslabení funkce rodiny a větší mravní úpadek.

Názor, že je špatné někoho diskriminovat na základě vlastnosti, které jsou základem osobnosti jednotlivců, je nesmyslný. Člověk je společenským tvorem, a proto osobnosti jednotlivců nemohou být bezvýznamné pro určení společenského postavení. Vymezení „kdo jsem“ je nezbytně spojeno s tím, co dělám a co si o mě myslí ostatní, což je opět nerozlučně spojeno se společenskými stereotypy. Pokud oddělit osobnosti od jejich postavení naruší obě. Vládnoucí třída, jejíž příslušníci sami sebe vymezují na základě bohatství, moci a byrokratické pozice, může chápat „afirmativní akci“ a podobná opatření (*v Evropě jsou používanější pojmy „pozitivní diskriminace“, „programy rovných příležitostí“ atd., pozn. překl.*) jako útok na iracionální bigotnost. Avšak většina, pro kterou jsou národnost, rodina, pohlaví, náboženství a podobné pojmy nadále důležité, musí být poškozena komplexními programy zaměřenými na zničení významu takových základních složek sebeurčení.

Nezávisle na protidiskriminačních snahách zůstanou vlastnosti jako rasa a pohlaví navždy důležité pro určení identity člověka a zůstanou důležitým činitelem v mezilidských vztazích. Jak se zdá, jsme k tomu stvoření (1). Lidská přirozenost není nebezpečná sama o sobě, nebezpečné je, když není propojena s dalšími